

До 100-річчя ЗУНР

УДК [94(477.8):929В.КУЧАБСЬКИЙ(091)]"1918/1923"
DOI: 10.33402/nd.2018-6-78-97

Степан ГЕЛЕЙ

*доктор історичних наук
професор кафедри історії та політології
Львівського торговельно-економічного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4349-9107>
e-mail: goldak.lesia7@gmail.com*

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В ІСТОРИЧНИХ ПРАЦЯХ ВАСИЛЯ КУЧАБСЬКОГО

Проаналізовано історичні погляди В. Кучабського на процес творення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). З'ясовано, що в історичних працях, написаних у першій половині 30-х років ХХ ст., особливо в найвизначнішій з них – «Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках», вчений висвітлює внутрішнє становище країни, зокрема її політичні та військові позиції, й одночасно різні міжнародні зв'язки, які визначально вплинули на долю української державності. Зазначено, що характеризуючи тогочасну внутрішню ситуацію в Галичині, В. Кучабський наголошував на тому, що у громадських місцях порядок був значно вищий, аніж у сусідніх державах – навіть суди відновили роботу. Проте констатовано, що наскільки галичани були добрими організаторами, настільки ж поганими воєначальниками: захопивши владу у Львові, вони чекали, що надалі все відбудеться само собою, не враховуючи, що народ дуже виснажений роками лихоліть. Стверджено, що верховне керівництво почувалося безпорадним, українських офіцерів не вистачало, на відміну від польських, які очолювали навіть найменші підрозділи. Представлено думку історика, за якою Українську Галицьку армію (УГА) можна було перетворити на боєздатну силу тільки в результаті значних перемог у війні, але в українців не було таких полководців, які би своїм натхненням перетворили механічно зібрану армію на єдиний військовий організм. Окрім того, вказано, що важкий тягар війни з набагато сильнішим польським противником, участь у подіях на Сході України, потребували від західних українців значно вищих політичних якостей, ніж їх мали поляки або чехи. Представлено заклик вченого до галицької інтелігенції позбутися консервативної пасивності, що виявлялася у вузькому світогляді, слабкості волі, духовних лінощах. Зазначено, що найбільшу небезпеку для українського національного відродження вбачав у приєднанні всієї України до більшовицької Росії, геніально передбачивши, що та частина, яка не перебуватиме в її складі, збереже національно-державницькі імпульси, які в разі розпаду більшовизму поширяться на всю Україну.

Ключові слова: Західна Україна, Східна Галичина, Львів, національна революція, Листопадовий чин, ЗУНР, УГА, Станіславів, Українська Національна Рада.

Василь Кучабський належить до найвизначніших українських діячів першої половини ХХ ст. Його багатогранна діяльність як політика, військового діяча, а

найголовніше, історико-теоретична спадщина не знайшли належного висвітлення. Ближче ознайомлення з науковим доробком вченого, зокрема з працями, присвяченими становленню ЗУНР 1918–1921 рр., сприятиме глибокому осмисленню нашої багатої минувшини, розширенню горизонтів національної історичної свідомості, послужить імпульсом для піднесення вітчизняної історико-політологічної науки.

Проблему становлення західноукраїнської державності на початку ХХ ст. по-різному сприймали як сучасники, так і наступні покоління істориків, політологів, філософів. Моє завдання – виокремити погляди одного з найвизначніших представників консервативного напрямку в українській суспільно-політичній думці Василя Кучабського на державотворчі процеси періоду національної революції 1917–1921 рр.

Серед багатьох проблем, відображених у науковій спадщині В. Кучабського, важливе місце посідає становлення західноукраїнської державності в 1918–1921 рр. Учений усвідомлював, що лише той народ, який здатний оцінити своє минуле, зрозуміти власні помилки, допущені під час боротьби за свободу, і зробити з них правильні висновки, може з оптимізмом дивитися в майбутнє. Він надавав важливого значення науковій розробці проблеми українсько-польських відносин, особливо з огляду на те, що саме від них великою мірою залежало бути чи не бути Українській державі.

В. Кучабський брав активну участь у національно-визвольній боротьбі, був старшиною Січових стрільців, полковником армії УНР (Української Народної Республіки), членом дипломатичної місії Директорії УНР у Швеції, одним з організаторів УВО (Української військової організації). Згодом показав себе найяскравішим дослідником цих змагань і здобув широке визнання вченого європейського рівня, бо чи не єдиний досліджував українську справу на широкому міжнародно-політичному тлі. Свою працю на ниві історичної науки він розпочав у 20-х роках ХХ ст., коли український національно-визвольний рух перейшов зі стадії культурного українофільства до широкої організованої політичної роботи в масах. Історичні праці В. Кучабського, яких на сьогодні виявлено понад 150, характеризуються глибоким, скрупульозним і об'єктивним аналізом проблем державотворення в Україні.

Дослідженню цієї проблеми вчений присвятив такі праці: «Зовнішньополітичне положення об'єднаних Українських Армій у “чотирикутнику смерті” в липні–серпні 1919» (1931), «Польська дипломатія і “Східно-Галицьке” питання на паризькій мировій конференції в 1919 році» (1931), «Українська дипломатія і держави Антанти в році 1919» (1931), «Завдання гетьманського руху на Західній Україні» (1931), «Значіння помилок із 1921 року» (1932), «Вага і завдання Західно-Української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919-го року» (1932–1933). Перші три стали складовими фундаментальної наукової монографії «Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923», що вийшла 1934 р. як офіційне видання воєнно-історичного семінару Берлінського університету. «Ця річ була видана по-німецьки й тому залишилась недостатньо відома серед українських читачів, – зазначав І. Лисяк-Рудницький. – Але серед множення публікацій, присвячених цій добі, твір Кучабського, мабуть, єдиний, що піднімається до рівня історіографії великого стилю»¹. На думку ж О. Павлюка, праця В. Кучабського була першою українською

¹ Лисяк-Рудницький І. Українська революція з перспективи сорокаліття. Історичні есе: у 2-х т. Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 39.

монографією, присвяченою національній революції, дослідженням вченого з хорошою освітою, гострим аналітичним розумом і вільним володінням кількома європейськими мовами². У 2009 р. її переклали англійською, а 2015 – українською мовами³. Під час написання книги автор широко використав не тільки українські, польські та російські, а й німецькі, французькі та англо-американські документи і матеріали. Особливо цінні в цьому сенсі документальні праці, праці-спогади учасників визвольної боротьби 1917–1921 рр. М. Лозинського, К. Левицького, С. Шухевича, П. Христюка, А. Марголіна, І. Мазепи, М. Омеляновича-Павленка, М. Капустянського й ін.⁴.

Опираючись на значну джерелознавчу базу, В. Кучабський дійшов висновку, що до Листопадового чину українці Галичини почали готуватися ще в середині 1918 р. Ініціювали цей процес представники Національно-демократичної партії: В. Бачинський, В. Панейко, С. Баран, І. Кивелюк і Л. Цегельський. У вересні 1918 р. частина офіцерів двох батальйонів Легіону Українських січових стрільців, що базувалися на Буковині, об'єдналися в єдину групу на чолі з майором Д. Вітовським, щоб за потреби бути готовими до рішучих дій⁵. Така настала після того, як стало відомо про звернення Польської ліквідаційної комісії до державних установ Галичини (ця звістка дійшла до українців 31 жовтня 1918 р.). У зверненні мовилося про те, що львівського намісника представить Віденський уряд, його справи будуть передані партії, яка забезпечуватиме офіційний порядок, а 1 листопада 1918 р. до Львова прибуде депутація Польської ліквідаційної комісії, щоби від імені Польщі перебрати владу у Східній Галичині. Вранці 31 жовтня 1918 р. українські політики, які перебували у Львові разом із керівниками військової організації, вирішили надати українській підпільній організації право захопити владу у Східній Галичині проти ночі 1 листопада 1918 р. від імені Української Національної Ради (УНРада), створеної 18 жовтня 1918 р. Негайно було розіслано кур'єрів в усі гарнізони Східної Галичини з наказом

² Pavljuk O. Einleitung. Kuchabsky V. Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923 / tr. from the German by Gus Fagan. Edmonton; Toronto: Canadian institute of Ukrainian Studies Press, 2009.

³ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках (за виданням: Kutschabsky W. Die Westukraine im Kampfe mit Polen und den Jahren 1918–1923. Berlin: Junker und Dünhaupt Verlag, 1934) / пер. з нім. Т. Лісної; наук. ред. С. Гелей. Львів: НТШ, 2015. 448 с.; 6 карт.

⁴ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 (Українська революція. Розвідки і матеріали, кн. 5). Відень, 1920; Левицький К. Великий Зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. На підставі споминів та документів). Львів, 1931; Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької армії (1918–1920): у 3-х т. Львів, 1928–1929. Т. 1; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917–1920 рр.: у 4-х т. (Українська революція. Розвідки і матеріали, кн. 3). Відень, 1921. Т. 3; Марголін А. Украина и политика Антанты. Записки еврея и гражданина. Берлин, 1921; Мазепа І. Большевизм і окупація України. Соціально-економічні причини незрілості сил української революції. Львів; Київ, 1922; Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. Прага, 1929; Капустянський М. Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 році. Част. I–III. Львів, 1921–1922. Ч. 1.

⁵ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 96.

про повстання. У питанні, хто все-таки оволодіє територією – поляки чи українці – обговорення якого тривало декілька годин, виграли українці⁶.

Український переворот проти ночі 1 листопада 1918 р. як у Львові, так і у провінційних містах Східної Галичини закінчився цілковитим успіхом. За чітко продуманим планом українцям вдалося блокувати ворожі військові частини й заволодіти Львовом досить швидко і без кровопролиття. Львівські поляки, перш ніж розпочати військові дії, побачили на ратуші та інших урядових установах українські синьо-жовті прапори. Українцям вдалося захопити Східну Галичину без жодної допомоги австрійського уряду, львівського намісника чи австро-угорського військового командування.

Захоплення Львова невеликою частиною української підпільної спілки, що, за свідченням В. Кучабського, налічувала лише близько 1,5 тис. осіб, закінчилося успіхом, на який не розраховували навіть самі організатори повстання. Проте, як зазначав учений, наскільки галичани були добрими організаторами, настільки ж поганими воєначальниками. На чолі таємного товариства, а пізніше українських військових підрозділів стояв Д. Вітовський, який був палким патріотом, але ні не військовим, ні не державним діячем. Здійснивши переворот і захопивши державну владу, він не створив єдиного військового командування та військової адміністрації. Потужна військова акція українців, яка б зірвала польське повстання, що очікувалось у Львові, не була підготовлена наскільки це було можливо, не відвернено війни з Польщею за Східну Галичину завдяки рішучому наступу українських військових частин у напрямку Сяну. Захопивши владу у Львові, організатори чекали, що надалі все відбуватиметься само собою, за активної участі народу. Вони не врахували, що народ дуже виснажений роками лихоліть. До того ж усі без винятку східногалицькі українські полки перебували на Італійському фронті. Потрібно було декілька тижнів, щоби вони повернулися на Батьківщину. Після тривалої війни у військових частинах прокотилася хвиля демобілізації. Країна відчувала брак придатних до війська чоловіків. Існували лише тилові підрозділи, котрі здебільша склалися зі старих ополченців⁷.

У розпорядженні українців було, як уже зазначено, всього 1,5 тис. бійців – надто мало, щоб успішно перемогти вороже місто, що налічувало 200 тис. мешканців. До того ж міська служба правопорядку ігнорувала той факт, що в казармах об'єднувалися польські військові частини, які становили серйозну небезпеку. Не дивно, що в перший же день української влади у Львові – 1 листопада 1918 р. – вибухнуло повстання польських військових угруповань⁸. Ось як цю подію описує В. Кучабський: «Чисельно військовий склад українців із самого початку залишався незначним: не більше ніж 1 500 бійців. До того ж, більшість утворювали небоєздатні ополченці похилого віку. Безпідставно казати, що вони воювали погано. Навпаки, в окремих випадках навіть дуже добре діяли на користь свого підрозділу, робили все можливе, запекло штурмували та захищались, однак дорівнятися до юнацького запалу польських повстанців не вдалося. Польський повстанець, для якого місто було рідним, знаходив прихисток та допомогу повсюди, українців ж виганяли з домівок у шию та обстрілювали. Звичайно, українці були в стані 1 листопада 1918 року оточити та придушити польське

⁶ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 96–97.

⁷ Там само. С. 98.

⁸ Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької армії (1918–1920). Т. 1. С. 85–86.

повстання, у кожному разі не віддавати товарний та головний вокзали. Проте верхове керівництво почувалося безпорадним, командуванню окремими підрозділами бракувало планомірності й маневреності. Дуже незначною виявилася чисельність задіяних українських офіцерів, у той час, коли в поляків офіцери очолювали навіть найменші підрозділи. Таким чином, тоді, коли поляки наступали єдиним фронтом, з українського боку кожен підрозділ воював практично сам по собі»⁹.

Загальною рисою українців була пасивність, яка, на думку В. Кучабського, виходила з їхньої ідеології, сформованої на засадах демократичного уявлення про справедливість і дружбу між народами. Коли поляки творили державу, українці на це не тільки не реагували, а й сприймали як бажане, бо її проголошення відповідало принципам самовизначення нації. Українці не здавали собі справи з того, що державотворчі успіхи одного народу можуть водночас бути смертельною небезпекою для іншого. Для успішного ведення війни їм бракувало розуміння, що доля народів вирішується у момент найвищого напруження сил. І таким на той час була польсько-українська війна й боротьба за Львів. Вони не усвідомлювали: якщо не ліквідувати польський виступ у Львові, то це стане початком війни Західної України з цілою Польщею, вистояти в якій можна буде лише за допомогою активних військових дій. На жаль, український військовий провід, який часто змінювався, здійснював лише пасивну оборону, становище ж українців вимагало рішучого наступу. За словами В. Кучабського, поляки, захопивши Львів, намагалися якомога довше в ньому протриматися, щоб дочекатися допомоги з Польщі. Українцям необхідно було розділити збройні сили на три частини. Найсильніша з них мала б заволодіти Перемишлем, укріпитися на кордоні Сяну і так ізолювати Львів від Західної Галичини. Другій треба було здобути Раву-Руську, Ярослав і дійти до Холмщини. Під Львовом залишалася би третя, яка сковувала б дії поляків. У цей час українцям треба було приступити до формування регулярної резервної армії, силами якої захопити не пізніше січня 1919 р. Львів й усіма збройними силами, ставши над Сяном і Холмщиною, зупинити головний наступ поляків на столицю Галичини. Тільки після реалізації такого стратегічного плану можна було б шукати примирення¹⁰.

Однак західноукраїнський політичний провід докладав зусиль, щоб Антанта визнала право Західної України на власну національну державу. Така політика вимагала зосередження збройних сил у районі Львова, щоб зі здобуттям його викликати в Антанти позитивне ставлення до української справи. Західноукраїнське командування зробило помилковий висновок, що мета війни – здобуття Львова, а не перемога над поляками. Встрявши в позиційні бої поблизу Львова, українське командування прирєкло операцію на поразку. Адже на флангах, де справді вирішувалася доля війни, війська, які переважали силою польські, зайняли оборону, розпорошившись по всьому фронту. Хиба концепція війни вплинула і на тактичні дії армії, спрямовані лише на збереження власних позицій, а не на створення загрози ворогові.

Оцінюючи Українську Галицьку армію, В. Кучабський вважав, що це військо можна було організувати і перетворити на регулярну боєздатну силу тільки за

⁹ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 105.

¹⁰ Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку. Львів: Вид-во Коопосвіта, 1998. С. 198.

допомогою значних перемог в енергійно проведеній війні, згідно зі стратегічним планом, під проводом високопрофесійних вищих штабів. Але в українців не було таких концепцій, та й не мали вони полководців, які би своїм духом перетворили механічно зібрану армію в монолітний військовий організм¹¹.

Політичний уряд українців свою діяльність розпочав виданням 1 листопада 1918 р. двох звернень: «До мешканців міста Львова» та «До українського народу». Перше містило інформацію про те, що на всій українській території колишньої Австро-Угорської монархії з 1 листопада 1918 р. влада переходить до УНРади.

У другій УНРада закликала співвітчизників рішуче стати на захист своєї Батьківщини: «Український народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави... Доля Української Держави в твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замаху на Українську Державу...»¹².

Того ж дня, 1 листопада 1918 р. пополудні, коли вже точилася боротьба з польськими військами, делегація УНРади на чолі з К. Левицьким прямувала до намісника Східної Галичини генерала Гуйна (ім'я не встановлене), щоби прийняти від нього владу. Гуйн спочатку відмовлявся, посилаючись на те, що не може оформити спеціальних правових актів, будучи заарештованим, проте все ж передав службові обов'язки віце-президенту намісництва, українцеві В. Децикевичу. Після того генерал зробив письмову заяву, у якій зазначив, що на основі маніфесту цісаря від 16 жовтня 1918 р. та одностайного прагнення українського народу від імені Австрії державна влада передається УНРаді¹³.

Перехід від австрійсько-польської до української державності відбувався, за оцінкою вченого, загалом спокійно і без особливих ускладнень. Повсюди створювалися повітові органи влади, поліцейні підрозділи. Незважаючи на не дуже високу дисципліну в них, вони все ж активно захищали життя та власність людей. Східногалицьке українське селянство виявило значно вищу самодисципліну і свідомість, аніж західногалицьке, оскільки такої хвилі пограбувань, бандитизму й бунтів, із якими зіткнулася в той час польська Західна Галичина, Східна її частина не зазнала ні тоді, ні будь-коли пізніше.

9 листопада 1918 р. УНРада, що зберігала за собою функції парламенту видавати закони і контролювати їх виконання, утворила коаліційний уряд із представників усіх політичних партій – Тимчасовий Державний секретаріат на чолі з лідером Української національно-демократичної партії (УНДП) К. Левицьким. Перед Державним секретаріатом була поставлена вимога вжити необхідних заходів до об'єднання всіх українських земель в єдиній державі. Проте внутрішня ситуація на Наддніпрянщині була вкрай складною і небезпечною, так що тоді не могло бути й мови про якусь

¹¹ Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності... С. 198.

¹² Українське слово. 1918. 1 листопада; Діло. 1918. 2 листопада.

¹³ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920... Кн. 5; Левицький К. Великий Зрив...; Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької армії (1918–1920). Т. 1; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. ... Т. 3; Марголін А. Украина и политика Антанты...; Мазепа І. Большевизм і окупація України...; Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. Прага, 1929; Капустянський М. Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 році. Ч. 1.

конкретну участь українського уряду в боротьбі Східної Галичини проти Польщі. І все ж цей важливий історичний момент В. Кучабський вважав початком злиття східногалицьких та наддніпрянськоукраїнських інтересів.

Одним із перших кроків Української держави було прийняття 13 листопада 1918 р. Конституції, яка посилалася на право націй на самовизначення як правове підґрунтя створення держави та встановлювала її назву і статус «Західноукраїнська Народна Республіка». Замість визначень «галицькоукраїнський» чи «східногалицький» упроваджувалося «західноукраїнський», а для Наддніпрянської України використовували «східноукраїнський». Територією держави оголошувався весь етнографічно-український територіальний простір колишньої Галичини, Північної Угорщини та Буковини. Реалізуючи свої територіальні претензії, ЗУНР вступала в конфлікт не лише з Польщею, а й з румунами та мадярами. Найслабшим у республіканській Конституції В. Кучабський вважав положення про здійснення верховної влади в суверенній державі парламентом як колективним органом Західної України. До скликання установчих зборів усю владу повинні були здійснювати УНРада та Державний секретаріат. Конституція затвердила державний герб – золотий лев на голубому тлі (герб Галицько-Волинського князівства) та прапор – блакитно-золотий¹⁴.

Коли приймали Конституцію Західноукраїнської держави, у Львові, Перемишлі, багатих на нафту Дрогобичі й Бориславі польсько-українська боротьба за Східну Галичину набула особливої гостроти. Тут діяли польські військові підрозділи, які чинили сильний опір місцевій українській владі, бралися до зброї, не очікуючи вказівок польського уряду. У цей складний час ніхто в УНРаді не вважав, що доля Галичини залежить передовсім від українців. У політичних колах сформувалася думка про залишення Львова і передачу політичного уряду у провінцію. Проте цей слабкий уряд залишився в місті, «оскільки йому було страшно як за власну репутацію, так і за “настрої армії та народу”»¹⁵. «Ота обставина, – писав Д. Маркіянович, – що за десятки літ перед світовою війною не витворилась в Галичині ніяка вища справжня провідна верства, мала злочасні наслідки. Така верства не могла дати тих вищих полководців, які так були потрібні УГАрмії. Місце цієї провідної верстви зайняли елементи чисто малодушні, пацифістичні. Військова ділянка була для багатьох із них зовсім чужа, а то й інколи неприємна. З того середовища і з такої атмосфери не міг вийти ані великий державний муж, ані визначний полководець»¹⁶.

Українську еліту 1917–1921 рр. В. Кучабський охарактеризував як таку, що не володіла державовладними рисами, а більше схилилася до анархізму, продажності, відчуженості, матеріального комфорту. На думку вченого, високорозвинену духовну еліту можна сформувати тільки на засадах консерватизму, для чого треба підвищити освітній рівень молоді, відродити дух патріотизму¹⁷.

Таку ситуацію В. Кучабський назвав фатальною. Адже минув уже той час, коли можна було уникнути війни з Польщею. З кінця листопада 1918 р. разом із

¹⁴ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 102–103.

¹⁵ Там само. С. 108.

¹⁶ Маркіянович Д. Листопадові помилки 1918. *Дзвони* (Львів). 1936. Ч. 11. С. 434.

¹⁷ Кучабський В. Українська державна путь [Рец. на]: Левицький В. Українська державна путь. Частина перша. Думки про методи і практику державного будівництва. Львів, 1933. *Дзвони*. 1934. Ч. 1–2. С. 67.

авторитетом Ю. Пілсудського, що стабілізував країну, появилася й інша обставина: захист Львова від західних українців. Коли 22 листопада 1918 р. останні покинули місто і лише планували розпочати війну проти Польщі, вже тоді ця війна була для них програною. Цей народ, що налічував 3,5 млн, стояв, за словами В. Кучабського, перед завданням, до якого ще не доріс. Вистояти у тривалій боротьбі зі сильним суперником, що налічував 18 млн, було справою безнадійною¹⁸.

Втрата Львова підірвала авторитет молодої Західноукраїнської держави на міжнародній арені й негативно позначилася на морально-психологічному стані армії та народу. Головний сенс польсько-української війни полягав тепер не в захисті державних кордонів республіки, а у боротьбі за повернення Львова. Це послабило кордони ЗУНР як на півночі проти більшовицької Росії, так і на півдні проти Румунії. Втрата міста визначила стратегію 9-місячної польсько-української війни.

Що ж до Польщі, то перемогою у Львові вона підвищила свій престиж перед Антантою, здобула вигідний плацдарм для розгортання бойових дій у Східній Галичині. Добре організована пропаганда й агітація забезпечили досить високий моральний дух польських «захисників» міста. До складу військових формувань вливалися сотні добровольців із відповідним бойовим і патріотичним духом.

Незважаючи на втрату Львова та важкий морально-політичний стан в уряді, все-таки до кінця листопада 1918 р. Західноукраїнська держава досягла певної стабільності. Австрія залишила у спадок налагоджену систему місцевої влади, суду і військового командування. У всіх установах українці призначили своїх народних представників, хоч повноваження нових функціонерів – державних секретарів – залишалися ті ж, що при австрійській владі. Правда, зв'язок між урядом і місцевими установами виявився утрудненим, а фронт повністю відрізав північно-західні землі краю від південно-західних. До того ж, відсутній був телеграфний і телефонний зв'язок, поляки утримували львівську залізницю.

Аналізуючи тогочасну внутрішню ситуацію в Галичині, В. Кучабський зазначав, що у громадських місцях порядок був значно вищий, аніж у сусідніх державах; навіть суди, які виявилися важко зорганізувати, відновили роботу. Не спостерігалось жодних грабівницьких наскоків, бандитизму, жодного селянського заворушення проти великих землевласників, хоч аграрного питання не вирішили. Західноукраїнське селянство, інтелігенція активно підтримували свою владу й особливо після втрати Львова готові були принести себе в жертву за державну ідею¹⁹. «Те, в чому кардинально різняться народи, – стверджував В. Кучабський, – це не революція, а контрреволюція. Якщо революція проявляється повсюди у приблизно однакових формах знищення та розвалу, то культура контрреволюції є тим чинником, що підкреслює відмінності духу різних народів...»²⁰.

Західна Україна у сфері відродження державного порядку випереджала сусідні держави. Вона була здатна на невеликій східногалицькій території розгорнути силу, яка не тільки стала би вирішальною для розвитку всієї України, а й могла б сильно впливати на долю тогочасної Східної Європи. Проте два райони під час війни з

¹⁸ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 134–135.

¹⁹ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 119.

²⁰ Там само. С. 139.

Польщею особливо турбували провід Західної України. Насамперед територія вздовж Збруча – північного кордону Східної Галичини. Небезпека була пов'язана з тим, що недалеко від кордону із Західною Україною виникали селянські банди. Добре організовані й озброєні, вони становили небезпеку для невеликих міст і залізниць. Розбій поширився на західноукраїнську територію, де також мали місце вияви непокори. Це змушувало місцеві органи влади створювати військові гарнізони, які захищали порядок у населених пунктах, а також роззброювали австро-угорські військові підрозділи, що поверталися з України²¹. Саме це, а не, як заявляла польська історіографія, австрійські чи навіть німецькі поставки зброї для українців, було упродовж довшого часу єдиним допоміжним джерелом ведення війни проти Польщі. За даними С. Шухевича, лише одна, яку він очолював, прикордонна застава – Підволочиська – поставила в листопаді–грудні 1918 р. понад 80 одиниць стрілкової зброї, понад 300 кулеметів, близько 20 тис. автоматів, 6 прожекторів, велику кількість піхотної й артилерійської амуніції, майже всі польові кухні західноукраїнської армії, незліченну кількість простирадл, уніформ, взуття²².

Другий район – «східногалицька Каліфорнія» – нафтові родовища у Дрогобичі й Бориславі. Спекуляція нафтою деморалізувала чиновницький апарат, відомості про зловживання негативно сприймав народ та армія. Проте не знайшлося сили, яка би вжила рішучих заходів із метою оздоровлення моральної атмосфери в суспільстві²³.

Зовнішнє становище нової держави виявилось ще складнішим. ЗУНР була створена на загальновизнаному праві нації на самовизначення. Проте дуже швидко з'ясувалося, що на практиці у відносинах між країнами діє сила, а не право. Ігнорувалися законні прагнення українців не лише Східної Галичини, а й Буковини та Закарпатської України, які не могли об'єднатися із ЗУНР. На основі таємної угоди, підписаної 18 серпня 1916 р. між Антантою і Румунією, румунська армія 11 листопада 1918 р. окупувала українську Північно-Західну Буковину, незважаючи на те, що 3 листопада 1918 р. державну владу в Чернівцях здобула Буковинська делегація УНРади, і всупереч тому, що Буковинська румунська Національна Рада була готова передати українцям чотири західні повністю українські округи, за винятком Чернівців. В. Кучабський дорікав українським політикам за те, що вони не наважилися вести дипломатичні переговори з Румунією і тому самі позбавили себе свободи дій²⁴.

Справжньою ілюзією назвав вчений заяви ЗУНР щодо карпатських русинів, які лише в 1918 р. досягли такого рівня національної та політичної свідомості, котрий мали галицькі українці ще в 1848 р. Руська Народна Рада, утворена 8 листопада 1918 р., вимагала приєднання Закарпатської України до решти українських земель і у грудні 1918 р. домоглася від Угорщини закону про автономію для т. зв. Руської України, яка складалася з чотирьох округів. Лише 21 січня 1919 р. конгрес представників Закарпатської України прийняв рішення про приєднання її до ЗУНР. Західноукраїнські війська швидко зайняли територію Закарпаття – від Сегету до Ужгорода, але ненадовго. Під сильним натиском угорців та румунів вони залишили

²¹ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 120.

²² Шухевич С. Споми́ни з Українсько-Галицької армії (1918–1920). Т. 1. С. 32.

²³ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 121.

²⁴ Там само.

край. На Паризькій мирній конференції Закарпатську Україну було розділено на дві частини. Меншу отримала Румунія, більшу – Чехословаччина²⁵.

Так, ЗУНР залишилася лише в межах Східної Галичини – на цей час уряд майже повністю контролював цю територію. Зі 49 адміністративних округів, на які претендувала Народна Республіка, спочатку лише 4 на заході були окуповані поляками, у 6 інших воєнні дії перешкождали західноукраїнській державній владі здійснювати свої функції. Проте на території, що становила 40 тис. км² і налічувала 4 млн жителів, із яких понад 3 млн – українці, населення охоче виконувало свої обов'язки перед державою, незаперечно підтримувало розпорядження уряду та військового командування²⁶.

Після втрати Львова столицею республіки став Станіславів, де в січні 1919 р. було розпочато формування державних органів. Тепер УНРада у складі 150 осіб виступала в ролі парламенту Західної України, вибори до якого відбулися 22–26 листопада 1918 р. на всій території, за винятком районів, охоплених війною. Боячись поляків, ні євреї, ні німці не скористалися зі своїх виборчих прав. За соціальним станом більшість депутатів західноукраїнського парламенту становили селяни середнього достатку, на другому місці – духовенство, на третьому – представники інтелігенції. За належністю до політичних партій найбільше голосів мали націонал-демократи, за ними – радикальна партія, треті – соціал-демократи. Ліве крило парламенту становила селянсько-радикальна група, яка ще зовсім недавно відкололася від радикалів, а також невеличкі групи, що відрізнялися від інших партій не так політичними програмами, як демагогічними лозунгами. УНРада, за визначенням В. Кучабського, була однозначно антисоціалістичною. На відміну від багатьох сусідніх держав, у яких на порядку дня були соціально-революційні гасла, західноукраїнський парламент сформувався як радикально-демократичний і ліберальний. Селянсько-радикальну партію К. Трильовського сприймали більше націоналістичною, ніж соціал-радикальною. У боротьбі західних українців із поляками йшлося не про соціальну, а про національно-політичну революцію²⁷.

4 січня 1919 р. обрано главу держави – Є. Петрушевича. Цю посаду він обіймав до кінця існування ЗУНР. Тимчасовий Державний секретаріат був замінений регулярним урядом, який очолив С. Голубович. До його складу входили націонал-демократи, радикали та безпартійні.

За короткий час УНРада зробила чимало. Була встановлена система державної влади та судочинства. Обережно впроваджували реформи в різних сферах життя краю. Привели у відповідність із наявними в Європі нормами народну освіту. Законами від 13 і 15 лютого 1919 р. було гарантовано рівноправність мов. Закон про майбутній конституційний сейм від 15 квітня 1919 р. передбачав загальне, рівне, таємне, пряме та пропорційне виборче право громадян, незалежно від статі. Сейм повинен був складатися з 226 депутатів, серед яких українців – 160 (70,8 %), поляків – 33 (14,6 %), євреїв – 27 (11,9 %), німців – 6 (2,7 %)²⁸.

Характеризуючи політичний стан Галичини наприкінці 1918 р. – на початку 1919 р., В. Кучабський наголошував, що дві політичні партії – правляча національно-

²⁵ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 121–122.

²⁶ Там само. С. 122.

²⁷ Програмна промова К. Трильовського від 5 лютого 1919 р. *Республіка*. 1919. Ч. 5. 7 лютого.

²⁸ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 124.

демократична й опозиційна радикальна – об'єдналися і співіснували менш-більш мирно. Щодо ситуації в Польщі, то народ «поділявся від самого початку на десятки скажено одна другу розшматовуючих груп і групок, кожда оприскуючи всіх других піною й отрутою взаємної ненависти, доходячої до шалу»²⁹.

Усунувши 1 листопада 1918 р. усю польську бюрократію, галичани майже з нічого відтворили державні органи і в цьому нічим не поступалися тогочасній Чехії, яка зберегла бюрократію з австрійських часів.

Щодо поляків, то, незважаючи на те, що на своїй землі вони зберегли колишній державний апарат, їм не вдалося уникнути злочинності, соціальної анархії, масових погромів. Польща, вважав учений, однією ногою стояла на порозі соціальної революції, і «коли б не боронили її від безпосереднього зударення з большевизмом ми, українці, контрреволюція на землях нинішніх прибалтійських держав і – по кінець лютого 1919-ого року – німецька окупаційна армія на Білорусі, коли б Польща була не в своєму затишному кутку, в 1919-ому році в географічному положенню Наддніпрянщини, то внутрішню розжерта, вона правдоподібно так само не встоялася б, як Східна Україна після упадку Гетьманщини, і нині може не було б Річи Посполитої Польської, тільки була б Польська Соціалістична Світівська Республіка під фактичною владою Москви»³⁰.

Усі ці факти свідчили, на думку В. Кучабського, «що сама суттєва субстанція нашого галицько-українського народу; наша національна, політична і соціальна мораль є вища від субстанції польського народу, і це й є найважливіший момент у підбою землі нашої галицької Польщею, що довершився в ньому підбій не народу нище стоячого народом вище стоячим, тільки народу примітивнішого, але маючого в собі здоровіші політичні зв'язки, народом розложеним, здоровля політичного позбутим»³¹.

Після того, як польське повстання у Львові переросло в польсько-українську війну, почалися кардинальні зміни в загальній традиції польсько-українського протистояння. В українській окупаційній зоні у Львові не було жодних судів Лінча, жодних ексцесів, жодних пљондрвань, від яких могло б постраждати польське населення. Смертні вироки для українського військового трибуналу – надзвичайна рідкість. Не спостерігалось також жодного випадку статусних масових покарань, незважаючи на те, що мешканці цілих блоків будинків своєю поведінкою це більше, ніж заслужили. Українці не брали жодних заручників ні на початку боротьби, ні навіть тоді, коли польські повстанці зайняли резиденцію українського митрополита Андрея Шептицького. Польську пресу, яка виходила в українській частині міста, заборонили лише після опублікування наказу польського повстанського командування про мобілізацію; однак жодного редактора за це не покарали.

Поляки ж у протистоянні з українським народом демонстрували цілком інші традиції боротьби. Відразу ж після взяття Перемишля польські війська зруйнували будівлі українських інституцій, спљондрували оселі. У полон було взято навіть тих, хто лише частково визнавав себе українцем. У відомому таборі Дабі під Краковом

²⁹ Кучабський В. Завдання гетьманського руху на Західній Україні. *Збірник Хліборобської України*. Прага, 1931. Т. 1. С. 45.

³⁰ Там само. С. 45–46.

³¹ Там само. С. 45.

полонені роками терпіли важкі знущання, внаслідок чого помирали від голоду, злиднів та епідемії³².

Звідси В. Кучабський робить висновок, що народи й культури не живуть вічно і що мірило їхнього розвитку – не рівень цивілізованості, а внутрішній етос життя. Так, польський народ мав багатшу культурно-цивілізаційну традицію, ніж галичани. «Ця традиція наділила посередній тип інтелігенції польської багато більшою оглядою, горизонтом думки і духовними інтересами, знанням загальним і фаховим, духовною рухливістю, гнучкістю і винахідливістю, ніж мав – і має – їх пересічний тип українського інтелігента. В порівнянні з отакою польською інтелігенцією наш народ у 1919-му році освіченої верстви майже взагалі не мав – і все ще майже не має, – а мав – і має – на наше нещастя по найбільшій частині тільки пів і чверть інтелігентщину»³³.

В. Кучабський не мав наміру згущувати фарби щодо недоліків власного народу, не було в нього і найменшої тіні злоби та гніву, водночас не хотів закривати очі на зло і робити вигляд, що його немає. «Варварська незугарність, згубність, безформенність, короткозорість, плиткість і лінивість думки, хаос понять, невміння відрізняти причини від наслідків, а суцenne від другорядного й неважного, убогість знання, нездібність до гострого, послідовного, влучного мислення, пусте а бомбастичне фразерство, сліпота в осуджуванню дійсності й завдань, механічна нахапаність усього без розбору з чужини або лиш там модного й популярного, абсолютне невідріжнювання здорових чужих проявів життя від гнилих, власна духовна безплідність – усі ці признаки бастардної, варварської півцивілізації характеризували – і тепер ще характеризують – наше, українське, життя багато більше від польського»³⁴.

Парадокс полягав у тому, що саме ця «відсталість» та примітивність були причиною того, що тогочасна морально-психологічна деградація національної субстанції зачепила галичан глибоко. Саме в цьому перевага галицького народу над польським.

Як уже відзначено, В. Кучабський вважав, що в 1918–1919 рр. західні українці в питанні державотворчої активності стояли вище від сусідів – і не лише поляків, а й чехів. Окрім цього, у них менше було партійно-політичних та соціальних конфліктів. Проте зовнішнє становище – важкий тягар війни з могутнім польським противником, участь у складних подіях, що відбувалися у Східній Україні, – вимагало від західних українців значно вищих політичних якостей, ніж їх мали поляки або чехи. Історичне минуле також їм не сприяло. Від Австрії вони не успадкували досконалого державного апарату, політичної культури, вважалися «неісторичним народом». Якщо у свідомості польського та чеського не вивітрилася ще пам'ять про їхні держави, то про державність західних українців за шість століть зовсім забули. До того ж Західна Україна відігравала роль буфера між більшовицьким Сходом і Європою, створивши необхідні умови Польщі, Чехословаччині, Румунії для успішного процесу державотворення. Інша справа, що цей факт історичного значення не був належно поцінований європейськими країнами. «Бо якщо б військо об'єдналося в потужну, принаймні сотисячну силу, і якби в лютому-березні 1919 р. український народ хотів спрямувати його проти

³² Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 116.

³³ Кучабський В. Завдання гетьманського руху на Західній Україні. *Збірник Хліборобської України*. Прага, 1931. Т. 1. С. 48.

³⁴ Там само.

Польщі, проти київського радянського уряду, а також проти Симона Петлюри, якщо б це військо приєдналося до десятків тисяч російських більшовиків під радянським прапором, – писав історик, – то таким збройним силам нічого не заважало би здійснити радянський переворот у Варшаві та Кракові, Будапешті та Празі. Проте цього не сталося. Західні та східні українці боролися за свої інтереси без будь-якої підтримки ззовні, без будь-якої допомоги іноземних держав, в стороні від великої боротьби між світовим капіталізмом та світовою революцією»³⁵.

Національно-визвольна боротьба українського народу неабияк вплинула на світову політику. Проте скільки потрібно було б політичного вміння, щоб у всезагальних переворотах світової революції вивести Київ на перше місце поряд із Москвою та увесь народ із власної волі поставити на шальку терезів світової історії, зазначав В. Кучабський. Такий переворот в українському національному й соціально-революційному русі міг би здійснити лише український Чингісхан або український Ленін, але революційна частина не створила такої «кари людства». Взагалі ж виникало запитання: а чи українці зі своєю нестабільністю могли мати такого типу деспота? Їх нещастя, особливо східних, полягало в індивідуально-анархічному волелюбному світогляді, непридатному до вагомих спільних рішень і завжди штовхав їх з однієї крайності в іншу³⁶. Саме тому соціально-революційні східні українці об'єдналися з більшовизмом, який здійснював в Україні шовіністичну русифікаторську політику. Щодо західноукраїнського селянства, то, на думку В. Кучабського, для нього більш вигідною була абсолютна монархія, ніж усі проблеми сучасності, ніж класова боротьба, Рада та диктатура пролетаріату. Адже політична ситуація, внутрішні переконання спонукали західних українців утворити селянську державу в аграрному краї. Але оскільки її існуванню загрожував більшовизм, то з ним треба було боротися. Природно, що за таких умов пропаганда ленінізму зі своїм абстрактним шаблонним мисленням на такій селянській основі мала жалюгідний ефект³⁷.

В. Кучабський бачив й інші причини, які сприяли «советизації» Західної України: вплив інтелектуального розколу «революційної демократії» Росії, сумнів у тому, чи надовго вистачить сил, щоби протистояти Польщі, й, нарешті, існування підрадянської Угорщини. У січні 1919 р. у Західній Україні утворився Селянсько-робітничий союз, що став в опозицію до «міщанських» партій націонал-демократів і радикалів, які на той час керували країною. Цю організацію дещо нерішуче підтримували деякі із західноукраїнських соціал-демократів. Вони не знали, як, власне, краще керувати західноукраїнським державним кораблем, а за певних обставин навіть погодилися з тим, що в цьому аграрному краї можлива аж ніяк не «соціалістична», а тільки «дрібнобуржуазна» внутрішня політика³⁸.

У Селянсько-робітничому союзі, який навіть видавав власну газету, дивно змішалися програми й лозунги соціал-демократів, російських соціал-революціонерів і більшовиків. Вони не розуміли ленінської доктрини «диктатури пролетаріату», стверджували, що УНРада здійснює політику української буржуазії, яка руйнує інтереси

³⁵ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 171.

³⁶ Там само. С. 172.

³⁷ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 173.

³⁸ Мазепа І. Большевизм і окупація України... С. 71.

українських селян та робітників. Насправді не існувало ніякої «буржуазії», під нею розуміли решту західноукраїнських партій. Селянсько-робітничий союз заявив, що «селяни й робітники» могли б подолати Польщу, але «буржуазія» не хоче передати їм владу, укладає з польською буржуазією й Антантою договір, а також солідаризується з великими польськими землевласниками. Союз звинувачував УНРаду в тому, що вона не здійснила аграрної реформи, не запровадила 8-годинного робочого дня, вимагав «орієнтуватися не на Антанту», а на «світовий революційний пролетаріат», авангардом якого виступала Росія³⁹.

Оцінюючи політичну ситуацію в Галичині як нестабільну, В. Кучабський вважав її повчальною для російської та східноукраїнської «революційної демократії», що передувала більшовизму. «Ця демократія, – зазначав учений, – перемішала всі можливі гасла та тенденції і таким чином шляхом цілковитої хаотичності політичної думки спершу в середовищі інтелектуально провідних верств населення, а потім також у середовищі народних мас підготувала підґрунтя для створення ленінсько-більшовицької держави».

Тим часом східноєвропейська «революційна демократія», розколена на велику кількість фракцій, багато галасувала, дискутувала, протиснулася між двох ворогів – більшовизмом і контрреволюцією, не приєднавшись до жодного з них, через свою демагогію лише скривала справжню суть боротьби, заважала та нищила все, творила безглузду анархічну метушню. За словами В. Кучабського, «це були не більшовики, а та “революційна демократія”, що в 1917 та 1918 роках шттовхнула Східну Європу у невимовний хаос, і в тому вона виявилася небезпечнішою, ніж ленінізм. Останній, хоч і збурював, проте одночасно організовував у “революційних комітетах”, “комуністичних осередках” та “Радах” новий, панівний, диктаторський клас, основу нового, щоправда дикого, проте стабільного порядку. Водночас демократія своїми невизначеними “постулатами свободи” все дезорганізовувала, розривала єдність будь-якої спільноти та перетворювала суспільство на аморфну масу, нездатну встановити щось нове на місці зруйнованого старого»⁴⁰.

Демагогічні заяви Селянсько-робітничого союзу також внесли в західноукраїнський загал і військо анархічні настрої, підривали довіру до уряду, сковували опір західноукраїнського фронту, не сприяли створенню умов для організації якогось іншого устрою на місці «дрібнобуржуазного». Що безуспішнішою була війна з поляками, то більше зростав авторитет Селянсько-робітничого союзу. Його активно підтримували як східно-, так і західноукраїнські соціал-демократи. Дійшло до того, що 30 березня 1919 р. на конгресі у Станіславові Селянсько-робітничий союз ультимативно вимагав від УНРади, щоб та ввела до свого складу 61 його представника. В анонімних листівках, які поширювали по всій Галичині, він закликав народ наступати на Станіславів та у громадянській війні повалити УНРаду. Неважко здогадатися, яка

³⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920... Кн. 5; Левицький К. Великий Зрив...; Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької армії (1918–1920). Т. 1; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. ... Кн. 3; Марголін А. Україна і політика Антанти...; Мазепа І. Большевизм і окупація України...; Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. Прага, 1929; Капустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році. Ч. 1. С. 96–97.

⁴⁰ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 174–175.

таємна сила поставила ці фігурки на шахове поле справжньої політики. 25 березня 1919 р. московське радіо, яке тріумфувало з нагоди перемоги комунізму в Угорщині, де керував Бела Кун, одночасно сповістило, що УНРаду повалили селяни і робітники, заарештували секретаріат та проголосили ЗУНР. Уже 25 березня 1919 р. у Москві знали про те, що було заплановано у Станіславові на 30 березня 1919 р.

Безперечно, УНРада виявилася безпорадною в усьому цьому вирі подій, тим більше, що в той час, коли відбувалося становлення демократичних свобод, вважалося недопустимим обмежувати свободу слова, преси. І все ж, незважаючи на погрози Селянсько-робітничого союзу підняти повстання, УНРада відхилила ультиматум. Так, із хмари «світової революції» випав, за словами В. Кучабського, лише невеличкий дощ.

Учений звернув увагу на існування в тогочасній політичній думці Галичини двох протилежних підходів щодо мети національно-визвольної боротьби: або дотримання доктрини національної державності, але тоді це означало б уступку західноукраїнської території у Східній Галичині аж до Бугу на користь поляків, мир із ними, якщо вони тільки цього захочуть, і боротьбу проти більшовиків усіма об'єднаними силами, які мала на той час Україна; або відмова від національно-державної доктрини, визнання ортодоксального ленінського більшовизму, щоб раз і назавжди знищити Польщу, а пізніше, коли більшовизм згине, відродити у Східній Європі українську імперію на всіх етнічних землях від Карпат до Дону. В. Кучабський вважав неможливою боротьбу з більшовизмом й одночасне повернення етнографічного кордону на Заході, як і безглуздим лише «орієнтацію на більшовизм» при повній недооцінці його суті, вірячи, що більшовицька світова революція зупиниться перед «дрібнобуржуазною» Східногалицькою державою, не намагатиметься її «советизувати» та ще підтримає в боротьбі з Польщею⁴¹.

Проте західноукраїнській громадськості бракувало як духовних якостей, так і політичного досвіду, щоб добре усвідомити цю думку, вирішити для себе, що більше благом для власної Батьківщини: Українська національна держава чи знищення Польщі й об'єднання усіх українських земель під владою московського більшовизму. Не було ясності також у тому, що краще: орієнтуватися на Антанту чи на більшовизм, щоб за певного збігу обставин одержати в подарунок Українську національну державу. УНРада хотіла, щоб Антанта визнала «право націй на самовизначення» щодо Західної України, змусила поляків укласти з нею вигідний мир і підтримала в боротьбі з більшовизмом.

Інші хотіли через союзу з більшовиками добитися, щоб ті залишили Україну, підтримали в боротьбі проти Польщі та визнали її національно-державне, зокрема «дрібнобуржуазне», існування. Обидва погляди (перший був більш поширеним) орієнтували галичан на зовнішні, а не власні сили⁴².

Аналізуючи національно-визвольну боротьбу українців на теренах Галичини в 1917–1920 рр., В. Кучабський не покладав великих надій на ЗУНР, вважав її короткочасним утворенням, а місцеву інтелігенцію не підготовленою до виконання складного завдання творення демократичної держави⁴³.

⁴¹ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею... С. 177.

⁴² Там само. С. 178.

⁴³ Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919-го року. *Дзвони*. 1932. Ч. 2. С. 202–203.

На думку історика, замість давніх методів роботи, які замінювали тривке й незломне почуття потреби національних змагань штучним «викресуванням настроїв і підбуджуванням інстинктів, себто короткотривалими й непостійними вибухами ентузіазму», треба переходити до послідовної боротьби, в якій грала б роль тривала, постійна енергія зігнутої пружини⁴⁴.

У доповіді «Завдання української суспільності в поточному моменті» на студентському з'їзді у Львові, який відбувся на початку липня 1921 р., молодий В. Кучабський заявив, що реальний шлях до державної незалежності пролягає через революцію, через боротьбу⁴⁵. Проте збройна боротьба не повинна бути «вибухом ентузіазму й інстинктів, кавалерійською атакою, ділом одинець... Збройна боротьба повинна бути тільки завершенням усього комплексу національної праці, процесу національного самовизначення...»⁴⁶.

В. Кучабський досить різко критикував політичний провід українців Галичини, зокрема Є. Петрушевича, за обмеженість думки, слабкість волі, відсутність уваги й почуття відповідальності, за апатію та інертність у діях. І це тоді, коли українське населення виявило несподівано високу моральну силу й незалежність волі. «Цілковита прострація думки, якої виразником став у найвідповідальніший для нашої будуччини на ряд грядучих десятиліть час др. Євген Петрушевич і ціле його оточення, – зазначав учений, – ця цілковита прострація думки стала від 1921-ого року аж до сьогодні основною характеристикою старшого покоління, яке по нинішній день має вплив на напрям нашої політики, дарма, що на ділі, внаслідок цієї прострації, корабель нашого народу понісся від 1921-ого року аж по сьогодні по розбурханому морю без керманіча, без керми і без вітрил»⁴⁷. Саме ця квалітет характеру галицької інтелігенції позбавила уряд Є. Петрушевича гнучкості, спонукала українську політику кружляти зачарованим колом⁴⁸.

Отже, В. Кучабський вперше в українській історіографії глибоко проаналізував вплив міжнародних, геополітичних чинників на українсько-польські відносини; невдачі України на шляху творення національної держави пояснив ігноруванням країнами Антанти українського питання, антиукраїнською діяльністю російської та неузгодженістю української дипломатії. Історик був упевнений, що доки сам український народ не відродить власних державотворчих сил, рівних за потужністю силам держав-колонізаторів України, доти не може бути й мови про будь-яку суттєву зміну того бездержавного та підневільного становища, в якому опинилася українська нація у 1921 р. У період Першої світової війни і демократичної революції українці упустили свій шанс, вичерпали себе в безглузких інтригах. Однак не все було так безнадійно.

⁴⁴ Гелей С. Василь Кучабський та проблеми політичної культури. *Держави, суспільства, культури. Схід і Захід*. Збірник на пошану Ярослава Пеленського / ред. кол.: Я. Дузінкевич (гол. ред.), М. Попович, В. Верстюк, Н. Яковенко. Нью-Йорк: Вид-во Ross Publishing Inc, 2004. С. 281–282.

⁴⁵ Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. С. 38.

⁴⁶ Кучабський В. Значіння помилок із 1921 року. *Мета* (Львів). 1932. Ч. 44. 13 листопада.

⁴⁷ Кучабський В. Без керми і вітрил... Жахливі позначки розкладу. Вина політичних чинників. Прогаєння найвищої мети: творення провідної верстви народу. Викривлення виховання молоді. Західний чи азійський націоналізм? *Мета*. 1933. Ч. 6. 5 лютого.

⁴⁸ Кучабський В. Значіння помилок із 1921 року.

Підросла українська молодь, яка намагалася узагальнити величезний досвід, що випав на її долю, відкидаючи як демократично-націоналістичну історію Західної Європи, так і фальшивий інтернаціоналізм Москви. «Але, щоб цей досвід справді став добром усієї нації, – зазначав учений, – для цього вимагається, щоби кожен, що займається цими досвідами і про них пише, не крутив і не перекручував і не малював ніяких “чортів на стіні”... йде, отже про те, щоб цей досвід вже раз вилучити з-поміж аргументів партійно-політичної агітації і мати стільки почуття відповідальності, щоб бути об’єктивним»⁴⁹. Формувати свідомість цієї молоді необхідно було на засадах «всеукраїнського націоналізму»⁵⁰, «відроджуючи дух вірності подвигом їхніх лицарських, войовничих, найвищою культурою колись перепоєних, меценатською гоїністю своєю розквіт мистецтва й літератури уможливаючи предків, щоб отаким духовним оновленням ота верства відвернула від себе той процес повільного конання...»⁵¹.

Аналізуючи українські державницькі традиції, зокрема національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., В. Кучабський у листі до І. Крип’якевича від 26 лютого 1929 р. із жалем констатував, що «ми не змогли себе перескочити, що повторився зловіщий дух усієї нашої історії. Єдина втіха і надія – це та незаперечна істина, що такий важкий і тернистий шлях, який проходять українці, пройшли й інші державні народи»⁵². Українська визвольна боротьба 1917–1921 рр. проти московських більшовиків і російської та польської контрреволюції зробила, з одного боку, неможливою реставрацію в Росію старих порядків, а з другого – призвела до послаблення та спустошення України й остаточної перемоги радянського тоталітаризму.

В. Кучабський небезпідставно передбачав, що більшовизм ще проіснує досить довго і встигне за цей час знищити провідні сили українського народу. «Якщо вже царат вспів залишити по собі на Наддніпрянщині з 1918-го року лиш дезорганізовану, хаотичну масу, нездібну до того, щоб саму себе загнuzдати тривким державним порядком законности й правости, – писав історик, – то яку здичілу масу лишить по собі шойно большевизм, стократно більше азійський, деспотичний, морально розложений, ніж був царат, якщо цей большевизм колись – всеодно чи небаром, чи може аж після кількох поколінь – упаде»⁵³.

Водночас учений вважав, що «остання російська революція і перші після кількох століть спроби України розпочати боротьбу за державність вирівняли позиції обох народів. Російський народ було зрубано під корінь більшовиками, водночас українство ж вони змусили до історичного усвідомлення нагальної потреби вибороти власну національну традицію»⁵⁴.

⁴⁹ Кучабський В. Отверта відповідь польському консерватистові. Львів, 1932. С. 67.

⁵⁰ Кучабський В. Большевизм і сучасне завдання українського Заходу (національно-політичні замітки). Львів, 1925. С. 124.

⁵¹ Кучабський В. Українська державна путь [Рец. на]: Левицький В. Українська державна путь... С. 231.

⁵² Лист В. Кучабського до І. Крип’якевича. Берлін, 1929. 26 лютого. *Архів родини Крип’якевичів у Львові*.

⁵³ Кучабський В. Українська державна путь [Рец. на]: Левицький В. Українська державна путь... С. 144.

⁵⁴ Kutschabsky W. Die Ukraine als europaisches problem. ЦДІАУ у Львові. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 17.

Крах більшовизму призведе до того, що на території колишньої Росії нічого не залишиться для збереження державної єдності. У цьому випадку реальною була перспектива збройного конфлікту між північчю і півднем Східної Європи, конфлікту «жорстокість та запеклість якого затьмарить усе, що відбувалося між Росією та Україною упродовж віків»⁵⁵. Адже втрата України, на думку вченого, загрожувала не лише домінуванню Росії в Європі, а й власне самому її існуванню.

Найбільшу небезпеку для українського національного відродження справедливо вбачав у приєднанні всієї України до більшовицької Росії, геніально передбачивши, що та частина, яка не перебуватиме в її складі, збереже національно-державницькі імпульси, які в разі розпаду більшовизму поширяться на всю Україну⁵⁶. Звідси висновок: коли з великих страждань цієї нації зродиться нова провідна верства, яка поєднає хоробрість із мудрістю, що її вимагає надзвичайно складне міжнародне становище країни, тоді настане час, коли у Східній Європі українська справа стане основною справою майбутнього.

REFERENCES

1. Dilo. (1918, Lystopad 2) [in Ukrainian].
2. Helei, S. (1998). *Vasyl Kuchabskyi: vid natsionalnoi idei do derzhavnosti. Ukrainaska konservatyvna politychna dumka pershoi polovyny XX st. ta yii vklad v istorychnu nauku*. Lviv: Vyd-vo Kooposvita [in Ukrainian].
3. Helei, S. (2004). Vasyl Kuchabskyi ta problemy politychnoi kultury. In Ya. Duzinkevych, *Derzhavy, suspilstva, kultury. Skhid i Zakhid. Zbirnyk na poshanu Yaroslava Pelenskoho* (pp. 281–282). New York: Vyd-vo Ross Publisjng Jnc [in Ukrainian].
4. Kapustianskyi, M. (1921–1922). *Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv-Odesu v 1919 rotsi* (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
5. Khrystiuk, P. (1921). Zamitky i materialy do istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr. In *Ukrainska revoliutsiia. Rozvidky i materialy* (Vol. 3). Vienna [in Ukrainian].
6. Kuchabskyi V. (1999) *Vid pervopochyniv do Proskurivskoho periodu*. Istorii Sichovykh Striltiv: voienno-istorychni narys. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kuchabskyi, V. (1925). *Bolshevyzm i suchasne zavdannia ukrainskoho Zakhodu (natsionalno-politychni zamitky)*. Lviv [in Ukrainian].
8. Kuchabskyi, V. (1931). Zavdannia hetmanskoho rukhu na Zakhidnii Ukraini. *Zbirnyk Khliborobskyi Ukrainy*, 1, 45 [in Ukrainian].
9. Kuchabskyi, V. (1932). *Overta vidpovid polskomu konservatystovi*. Lviv [in Ukrainian].
10. Kuchabskyi, V. (1932). Vaha i zavdannia Zakhidno-Ukrainskoi derzhavy sered syl Skhidnoi Yevropy na perelomi 1918-1919-ho roku. *Dzvony*, 2, 202-203 [in Ukrainian].
11. Kuchabskyi, V. (1932, Lystopad 13). Znachinnia pomylok iz 1921 roku. *Meta*, 44 [in Ukrainian].

⁵⁵ Kutschabsky W. Die Ukraine als europaisches problem. ЦДІАУ у Львові. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 17.

⁵⁶ Кучабський В. Большевизм і сучасне завдання українського Заходу (національно-політичні замітки). Львів, 1925. С. 119–120.

12. Kuchabskyi, V. (1933, Liutyi 5). Bez kerry i vitryl... Zhakhlyvi poznaky rozkladu. Vyna politychnykh chynnykiv. Prohaiannia naivyšchoi mety: tvorennia providnoi versytyvy narodu. Vykryvlennia vykhovannia molodi. Zakhidnyi chy aziyskyi natsionalizm? *Meta*, 6 [in Ukrainian].
13. Kuchabskyi, V. (1934). *Ukrainska derzhavna put*. [Review of the book: *Ukrainska derzhavna put. Chastyna persha. Dumky pro metody i praktyku derzhavnogo budivnytstva* by V. Levytskyi]. *Dzvony*, 1–2, 67 [in Ukrainian].
14. Kuchabskyi, V. (2015). *Zakhidna Ukraina u borotbi z Polshcheiu ta bilshovyzmom u 1918–1923 rokakh* [Die Westukraine im Kampfe mit Polen und den Jahren 1918–1923]. (T. Lisna, Trans.). Lviv: NTS. (Original work published 1934) [in Ukrainian].
15. Levytskyi, K. (1931). *Velykyi Zryv (Do istorii ukrainskoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. Na pidstavi spomyniv ta dokumentiv)*. Lviv [in Ukrainian].
16. Lozynskyi, M. (1920). Halychyna v rokakh 1918–1920. In *Ukrainska revoliutsiia. Rozvidky i materialy*. (Vol. 5). Vienna [in Ukrainian].
17. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Ukrainska revoliutsiia z perspektyvy sorokalittia. Istorychni ese. U 2-kh t* (Vol. 2). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
18. Margolin, A. (1921). *Ukraina i politika Antanty. Zapiski evreia i hrazhdanina*. Berlin [in Russian].
19. Markiiianovych, D. (1936). Lystopadovi pomylyky 1918. *Dzvony*, 11, 434 [in Ukrainian].
20. Martynets, V. (1949). *Ukrainske pidpillia. Vid UVO do OUN: spohady y materialy do peredistorii ta istorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu*. Winnipeg [in Ukrainian].
21. Mazepa, I. (1922). *Bolshevyzm i okupatsiia Ukrainy. Sotsialno-ekonomichni prychny nedozrilosti syl ukrainskoi revoliutsii*. Lviv; Kyiv [in Ukrainian].
22. Omelianovych-Pavlenko, M. (1929). *Ukrainsko-polska viina 1918–1919*. Prague [in Ukrainian].
23. Pavljuk, O. Einleitung (2009). Kuchabsky V. *Western Ukraine in Conflict with Poland and Bolshevism, 1918–1923*. (Gus Fagan, Trans.). Edmonton; Toronto: Canadian institute of Ukrainian Studies Press [in English].
24. Prohramna promova K. Trylovskoho vid 5 liutoho 1919 r. (1919, Liutyi 7). *Respublika*, 5 [in Ukrainian].
25. Shukhevykh, S. (1928–1929) *Spomyny z Ukrainsko-Halytskoi armii (1918–1920)* (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
26. *Ukrainske slovo*. (1918, Lystopad 1) [in Ukrainian].

Stepan HELEY

Doctor of Historical Sciences

Professor of History and Political Science

Lviv University of Trade and Economics

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4349-9107>

e-mail: goldak.lesia7@gmail.com

THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN HISTORICAL WORKS OF VASYL KUCHABSKYI

The aim of the article is to analyze V. Kuchabsky's historical views on the process of creation of the West Ukrainian People's Republic of 1918–1921. In his works of the first half

of the 1930s the scientist highlighted the internal situation of Ukraine, in particular its political and military conditions, and at the same time revealed international relations that had a determinative influence on the future of Ukrainian statehood: Poland and Russia, the Bolsheviks and counterrevolution, the tendency for a new revival of the Russian Empire and the tendency for its collapse, the situation in Central Europe, the Paris Peace Conference and the Eastern European policy of the Western powers. The most significant work of V. Kuchabskyi, «Western Ukraine in the struggle against Poland and Bolshevism in 1918–1923», is a historical study, which objectively reflects the national history without a shadow of tenderness and political inspiration. More than eighty years have passed since its writing, but it still influences on the development of historical science in Ukraine, remains critical for the study of problems associated with the topic. V. Kuchabskyi tried to find out the reason for Ukrainians to lose their own statehood. For the first time in the 14th century, when the Principality of Galicia–Volhynia was conquered by Poland. And then in the 18th century when the Cossack state was annexed by Russia. The desire of Ukrainians to restore the united and independent state failed due to unjustified orientations to Moscow, then to Poland and Turkey. A similar situation, according to the historian, occurred in 1918–1921: while the Ukrainians fought against the Bolsheviks and the White Army, the Poles struck them back, capturing Galicia and Volyn. By signing the Treaty of Riga in 1921, they wanted to restore the division of Ukraine of 1667. The scientist called on the Galician to leave the inter-party controversy and unite for positive creativity and self-organization, to make a lasting peace between themselves, because external factors are often non-reliable and have their own aims, directly opposite to Ukrainian. V. Kuchabskyi warned not to rely on the rapid fall of Bolshevism, relying on the intervention of the capitalist world. On his thought, the damage of this view was disorienting citizens, turning their attention away from what actually was a question of life and death for Ukraine. Estimating the Ukrainian Galician Army, V. Kuchabskyi believed that it could be organized and turned into regular combat power only through significant victories in an actively waged war. But the Ukrainians did not have such commanders, which would turn the mechanically assembled army into a single military organism by their inspiration. According to V. Kuchabskyi, the political experience of the Ukrainian state of 1918–1921 remained undervalued, although it would have been enough to educate a new generation of state-oriented thinkers, creative people. That is why he put the realization of the state idea in direct dependence on the level of the political culture of the masses. This meant that the Galician intellectuals had to get rid of the conservative passivity, which manifested itself in a narrow worldview, the weakness of the will, and spiritual laziness. Only in this case, the national elite will build a democratic state, which will provide conditions for the cultural development of the people, will guarantee equal political and economic rights.

Keywords: Western Ukraine, Eastern Galicia, Lviv, National Revolution, November Action, ZUNR, UHA, Stanislav, Ukrainian National Council.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 6

ЛЬВІВ 2018

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2018. Вип. 6. 264 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2018. Issue 6. 264 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 5 від 20.12.2018 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (*Gołębiowska-Tobiasz Aneta*), dr (Польща)

Дзінковський Томаш (*Dzieńkowski Tomasz*), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

ПАТЕР Іван. Видавнича діяльність Союзу визволення України	3
ДЗІСЯК Ярослав. Нащадки шляхти – керівники українських збройних формувань Галичини першої чверті ХХ століття	20
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Особливості використання досвіду збройної боротьби за державність 1918–1919 років у справі творення Української народної самооборони (1943)	32
ПАВЛОВИЧ Юрій. Особливості внутрішньої політики Республіки Білорусь в українській візії (1991–2004)	41
ТКАЧУК Андрій. Проблеми військового будівництва в Україні на початку 2000-х років	57
ПОПКО Сергій. Вплив російської збройної агресії на активізацію співпраці НАТО й України (2014–2018)	68

До 100-річчя ЗУНР

ГЕЛЕЙ Степан. Західноукраїнська Народна Республіка в історичних працях Василя Кучабського	78
CHUPRII Leonid. Geopolitical views of Stepan Rudnytskyi – advisor to the West Ukrainian People’s Republic	98
ТИМЧЕНКО Роман. Дипломати УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції	105
МАЛЮТА Ольга. Західноукраїнська Народна Республіка: зовнішньо-політичне й економічне підґрунтя утвердження української державності	119
MARCHENKO Yaroslav. Vovchukhiv operation of the Ukrainian halychyna’s army (1919): background, progress, aftermath	143
ЗУБКО Ольга. Перемоги та поразки ЗУНР на сторінках подільської преси (1918–1919)	153
ФІЦУЛЯК Мирослав. Листопадові дні 1918 року в Перемишлі	163

ПОСТАТІ

- КОСТИШИН Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана
в історіографічному дискурсі 177
- РОМАНЮК Михайло. Становлення особистості
Головного командира УПА Василя Кука (1913–1941) 189

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

- ЯКИМОВИЧ Богдан. Причини поразки ЗУНР:
інвазія, героїзм, бездіяльність чи зрада? 198

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

- СОВА Андрій. Невідомі документи львівських архівів
про діяльність Романа Шухевича в Українському студентському
спортовому клубі 212
- СТАСЮК Олександра. Демократія по-сталінськи,
або як фальсифікували вибори в Радянському Союзі. 243
- ЗАЙЦЕВ Юрій. «Ненавиджу ґрати на вікнах» 249

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- КРОВИЦЬКА Ольга. [Огляд на]: Падовська О.
«Книжка про Малковичі». Львів: Ліґа-Прес, 2014. 928 с. 258